

בדין הזורע בבית או בעצין שאינו נקוב בשביעית

איתא בירושלמי פ"ק דערלה רבי יוחנן בשם רבי ינאי אילן שנטעו בתוך הבית, חייב בערלה. דכתיב כי תבאו אל הארץ ונטעתם, ולכן מכיון שלא נזכר כאן שדה דוקא, לכן בכל מקום שנטע חייב בערלה. במעשרות פטור, דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה, ולכן דוקא הגדל בשדה חייב, ולא הגדל בבית. ובשביעית צריכה? וצדדי הספק הוא משום שנאמר בשביעית ושבחה הארץ, ולכן אפילו בבית דלאו שדה הוא חייב. ונאמר שדך לא תזרע, דמשמע שדה דוקא, ונשאר בספק.

והנה הרמב"ם מביא דברי הירושלמי לענין ערלה בפ"י מהלכות מעשר שני ונט"ר ה"ט, ולענין מעשרות בפ"א מהלכות מעשר ה"י, ואילו לענין שביעית השמיטה לגמרי.

ובפאת השלחן סוף פרק כ' הביא ספיקו של הירושלמי בפנים, אולם בפירושו בית ישראל כתב דלפי מה שבירר דדעת הרמב"ם וסייעתו להכריע דשביעית בזמן הזה דרבנן, ולפי זה נפשטה הבעיא לקולא.

אולם כבר העירו על דבריו: א. דלכאורה יש לאמר דכיון דעיקר הספק הוא בדין תורה, ובזה יש לפשוט הבעיא לחומרא מספק, וא"כ גם בזה ז' דשביעית דרבנן, יש לנו לומר דרבנן כעין דאורייתא תקנו, דכיון דמדין תורה יש לנו להחמיר, גם בשביעית דרבנן יש לנו להחמיר בזה. ב. דנראה לומר דספיקו הירושלמי הוא רק לענין הלאו של שדך לא תזרע, אבל בהעשה של ושבחה הארץ חייב אף בבית, אם לא שנאמר דכל שאינו בכלל הלאו גם בהעשה אינו. ג. עוד יש להעיר, דהנה לענין מעשרות דפשיט ליה לרבי ינאי להקל, מצינו להרמב"ם בפ"א מה' מעשר ה"י שאחרי שכתב אילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות שנאמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה, כתב ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם. וא"כ בשביעית דמספקא ליה להירושלמי אם לחייב אפילו מן התורה, כל שכן שיש לחייבו מדרבנן עכ"פ. ד. וגם מן התימה שלא הזכיר הרמב"ם דין זה לענין שביעית של תורה, דבזה יש לנו לילך לחומרא, ובפרט לדעת הכסף משנה וסייעתו דס"ל בדעת הרמב"ם דשביעית בזמן הזה מן התורה.

והפני משה לירושלמי שם כתב להיפך, ודעתו להחמיר בזה, ובמראה הפנים שם כתב לפרש דבעיית הירושלמי אינה לענין אם מותר לזרוע בבית, דבזה בודאי הגמור דאין חילוק בזה לענין שביעית בין בית לשדה, ובכל מקום הזריעה אסורה, ועיקר הבעיא היא לענין הספיחים הגדלים בבית, אי דמי לספיחין העולין בשדה בור ודומיהן שאין בהם דין ספיחין. וכתב דהירושלמי סבר כדעת המאן דאמר בירושלמי פ"ק דכלאים דאף הספיחין העולין בד' שדות אסורין. אולם הרמב"ם שפסק דספיחין העולין בד' שדות מותרין, לכן דעתו דאף בספיחין העולים בבית מותרין, דעדיף מינייהו, ולכן השמיטה להבעיא.

אולם גם דבריו צ"ע דלפי הנראה בעיית הירושלמי היא אף לגבי אילנות כמו בערלה. ובאילנות לא שייך כלל איסור ספיחין, אע"כ דהבעיא היא לענין זריעה ונטיעה בבית אם שדך דוקא או העיקר הוא שביתת הארץ בכל מקום שהוא אפילו בבית.

והנה בענין עציץ שאינו נקוב אף שמצינו לענין תרומות ומעשרות שחייב עכ"פ מדרבנן. הנה לענין שביעית לא נזכר ברמב"ם לגמרי מה דינו בזה, ואף שמצינו להרמב"ם בפ"א ה"ו אין בודקין את הזרעים בעציץ מלא אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים, הנה מלבד דיש לומר דמיירי בעציץ נקוב וכמ"ש הרדב"ז שם דבסיפא דבודקין בעציץ מלא גללים מותר אף בעציץ נקוב. אולם גם אם נאמר דמיירי בעציץ שאינו נקוב, מ"מ כיון שהוא מלא עפר כנקוב דמי וכמ"ש במל"מ פ"ק מהל' בכורים ה"ט ומוה"ג"כ יש להוכיח דלדעת הרמב"ם אין איסור בעציץ שאינו נקוב, והוא מדשינה מלשון התוספתא פ"א והירושלמי פ"ד דשם הגירסא סתם בעציץ ולא "מלא עפר" (ובחזו"א בתוספת שביעית שהעתיק בשם הירושלמי "מלא עפר" הוא טה"ד). א"ו מדנקט הרמב"ם מלא עפר דוקא, משום דס"ל דבעציץ שאינו נקוב אין בו איסור כלל אפילו לכתחלה, ולכן נקט "מלא עפר", דבזה דוקא הוא דאין בודקין, ועי' חזו"א בתוספת שביעית שכתב דברדב"ז פ"א ה"י מבואר דאינו נקוב אסור מדרבנן, אבל אין לנו מקור לזה בגמרא. ובירושלמי חלה פ"ב שאמרו דאם אין הספינה גוששת חייבת במעשר מהלכה, ולא נתפרש אם ה"ה שביעית, או דוקא מעשר אבל שביעית לא. וע"ע בסימן כ' אות ה' שכתב בלשון המסופק אם באינו נקוב אסור מדרבנן, ומדברי מרן הגאון מוהר"ל זצ"ל יש לדייק דס"ל דבאינו נקוב אפילו איסור דרבנן אין בו ממש"כ בהלכות שביעית שלו שאסור לזרוע כל מיני ירקות וזרעים אפילו בכלי חרס או בכלי עץ, ולא כתב רבותא יותר דאפילו בכלי זכוכית וכלי מתכות יהיה אסור, אלא ודאי דהמובן, הפשוט בדבריו דדוקא בכלי חרס או עץ, שיש מחלוקת בראשונים בכל אחד ואחד אם גם בשאינו נקוב חשוב כנקוב, משא"כ בכלי זכוכית ומתכות שאינם נקובים דלכו"ע לא הוי כנקוב מותר לזרוע ואפילו איסור דרבנן אין בו. וכן יש ללמוד מדברי הגרידב"ז זצ"ל בפאת השלחן כ"ו ה"ד עייש"ה, וטעם הדבר דאף דלענין מעשרות גזרו אינו נקוב אטו נקוב, מ"מ לענין שביעית דהעיקר הוא מטעם שביתת הארץ ובעציץ שאינו נקוב לא שייך זה.

והנה לפי האמור אלולא דמסתפינא הייתי נוטה לומר דאף בעציץ נקוב אינו אלא מדרבנן. דאם בנקוב היה אסור מן התורה, למה לא גזרו גם בשביעית אף באינו נקוב אטו נקוב כמו לענין מעשרות וכדומה דגזרו בהם שאינו נקוב אטו נקוב. ויש להסביר הדברים משום דעכ"פ אין בו משום ושבתה הארץ, ולא דמי למעשרות דאסור בו מן התורה משום דשם העיקר הוא ממה שיונק מקרקע ארץ ישראל, משא"כ לענין שביעית דהעיקר הוא שביתת הארץ, וזה לא שייך אף בעציץ נקוב, דלא נקרא על זה שם ארץ, ולכן גם על הלאו של שדך לא תורע אינו עובר משום דתלוי בהעשה של ושבתה הארץ וכל שאינו בעשה אינו בלאו. וכן ראיתי אחר רואי בתוס' הדי"ד להגרידב"ז פ"ה דמעשרות שכתב להסביר מש"כ הרמב"ם בפ"ב מהלכות בכורים ה"ט הגדל בעציץ אע"פ שהוא נקוב הגדל בספינה אינו מביא בכורים כל עיקר שנאמר בארצכם.

דלכאורה קשה הא עציץ נקוב נמי נקרא מארצכם. דעציץ נקוב הרי הוא כארץ. וכתב ע"ז דדוקא בדבר התלוי בשדה, נקרא כשדה, כיון דינקה מהארץ, אבל במקום דכתיב ארצך לא חשוב נקוב כארצך, עיי"ש לשיטתו.

וכן מפרש הא דמבעיא בירושלמי פ"ז דכלאים ה"ו אם מברכין על פת מעציץ המוציא לחם מן הארץ, וכתב דמיירי בעציץ נקוב, אך כיון דלא נחשב כארץ, לכן לא שייך לסיום "מן הארץ", דעציץ נקוב אינו בכלל ארץ כמו בבכורים, וא"כ "לא תקנו עליו כלל ברכת המוציא משום דאינו יכול לסיים כתיקון הברכה, או דמ"מ יסיים המוציא לחם לבד, או יסיים בנוסח אחר. (ומזה יש לדון ג"כ לענין גידולי מים לברך עליהם שהכל, ולא בפה"א).

האומנם מצינו בגיטין ז ב לענין עפר הבא בספינה לארץ דחייב במעשר ובשביעית, משום דהוי כעציץ נקוב לפמש"כ ברש"י ותוס' שם, אך יש לומר דדוקא במעשרות החיוב בו הוא מן התורה ולא בשביעית, ואגב גררא נקטיה, ויש לדייק זה מלשון רש"י שם בד"ה ולרבי יהודה, שכתב לא מיחייב במעשר מדאורייתא, דלמה תפס מעשר ושבקה לשביעית שהוזכר ג"כ במשנה, אע"כ משום דלגבי שביעית בלא"ה אינו חייב אלא מדרבנן, ולכן כתב דלרבי יהודה אף במעשר אינו חייב מדאורייתא עד דמנחי אארעא⁽¹⁾.

ומעתה אם נחליט כן בדעת הרמב"ם, היה נ"ל לומר דכיון דאף בעציץ נקוב אין בו רק איסור דרבנן ולא איסור תורה, דאף דשייך בו משום שדך לא תזרע, מ"מ כיון שאין בו משום העשה ושבתה הארץ, גם על הלאו אינו עובר. מזה הכריח הרמב"ם להקל בספיקא של הירושלמי בדין הזורע בבית דאף דשייך ביה משום ושבתה הארץ, מ"מ כיון דלא שייך ביה הלאו גם על העשה אינו עובר משום

(1) דברי רש"י לא מתורצים עדיין שמ"מ הו"ל למינקט הנפ"מ לענין שביעית לענין דין דמדרבנן שאם אינו נחשב כנקוב אי"ב גם שביעית מדרבנן, וכמו שהברייתא הזכירה בספינה גם לענין שביעית.

לכן נראה כונת רש"י באופן הפוך והיינו שמ"ש שבאין הספינה גוששת פטור הוא באמת גם מדרבנן. (לדעת הגמרא דילן שלומד מ"ה לענין גיטין), שכיון שאין שם א"י על המקום בכה"ג לדעת ר"י, וכמש"ס שם התוס', ממילא אין מקום גם לחיבו מדרבנן, אכן במונח ע"ג יתדות גם לר"י (אליבא דר"ז) חיוב דרבנן ודאי יש בו, דלא גרע מעציץ שאי"נ, כיון שיש שם א"י על המקום. וזהו ודאי כונת רש"י מה שדקדק להוסיף בלשונו לענין מעשרות "מדאורייתא". וז"פ. ונראה דרש"י נוקט שלענין שביעית יש להבחין בין איסור המלאכה לבין קדושת הפרי, שבאיסור מלאכה י"ל שהוא דין ב"שדך" ואין עציץ שאי"נ "שדך" כדחזינן לענין מעשרות. משא"כ לענין קדושת הפרי שלא נאמר בו אלא "שבת הארץ" ולא נאמר "שדה" כלל, גם אי"נ בכלל ארץ הוא, ויוצא שרק לענין בא בספינה הוא שאמר ר"י באניה גוששת אי"ב משום שביעית לקדושת הפרי, משא"כ לענין עציץ דמנח אסיכי בזה לכו"ע יש בו קדושת שביעית ודו"ק.

דהעשה והלאו מישך שייכי אהדדי וכל שאינו בעשה אינו בלאו וכן להיפך²). וכיון דעיקר הספק של הירושלמי לענין איסור תורה, ובזה איפשיט ליה להרמב"ם לקולא דאין בו איסור תורה, ס"ל להרמב"ם דאף איסור דרבנן אין בו משום דעל כגון זה לא גזרו חכמים איסור דשביתת הארץ בזורע בבית, וכדמצינו שהקילו חכמים לענין שביעית בעציץ שאינו נקוב כמו שאמרנו, ואין לדמות גזירת חכמים זו לזו. דגם במעשרות חידוש הוא שחידש הרמב"ם מדעתיה, והראב"ד בהשגות פליג עליו בזה. וגם יש להסמיך יסוד לזה ממשנה מעשרות פ"ה מ"ב בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא, וכתב בתוספתא דפטורים ממעשר ושביעית, וכבר האריך הגר"א ביו"ד סי' רצ"ד סקס"ג לחלוק בזה על הרא"ש ואכמ"ל. ויש לומר דיסוד הדברים הוא כנ"ל משום דלאו שדה מיקרי, ורק במעשרות מצא הרמב"ם מדעתו הרחבה לחייבו עכ"פ מדרבנן ולא בשביעית, וכנ"ל.

האומנם להלכה איני קובע בזה מסמרות, כי יש פוסקים שסוברים דאיסור דרבנן יש אפילו באינו נקוב וכמ"ש לעיל בשם הרדב"ז וכ"ד הגחפה בכסף. וכן בזורע בבית דעת הגרידב"ז ולהחמיר, ובשבת הארץ פ"א הג' כתב להקל רק במקום הפסד, ובחזו"א מקיל בעציץ שאינו נקוב המונח בבית אחר שכבר הורה זקן הפאה"ש להקל אף בבית לבד, אולם אני רק את דעת הרמב"ם רציתי לבאר ע"פ הנראה לענ"ד.

עוד רגע אדבר במה שראיתי מילתא דתמיהא בספר השמיטה להגרימ"ט זצ"ל עמוד י"ט שכתב וז"ל: ואם העבירו שתיל עם עפרו בשעור שיכול לחיות בו, שאין בו איסור נטיעה לענין ערלה, מסתבר שגם בשביעית אין זו זריעה, ואע"פ שבשביעית יש גם עשה ושבתה הארץ, אין זו נחשב לעבודת הארץ. והנה לא גילה מקור לדבריו אלו. ואם אמנם דיש לומר דאין בזה איסור תורה כיון דבשעת ההעברה עדיין לא פסקה היניקה אף שלאחר השתילה יונק יותר אין בו משום זריעה של תורה וכמבואר כה"ג בהג"א בשבת פרק ח' לענין עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות והניחו ע"ג קרקע, אבל זה ודאי תמוה מאד מש"כ להוכיח ממה שאין

2) הרהמ"ח שליט"א תלי תניא בדלא תניא, כי היכן מצינו שעציץ נקוב אינו אלא מדרבנן, שמא באמת לא מיתלי תלי הלאו דשדך לא תזרע בעשה דושבתה הארץ, וממילא אעפ"י שאין בעציץ נקוב משום ושבתה הארץ, איסור הלאו יש בו, ומש"כ לעיל שא"כ גם עציץ שאיננו הו"ל לאסור מדרבנן שמא באמת אסור, וחרי הוא עצמו כ' לדקדק שבתוספתא לא נזכר. עציץ מלא עפר"ו והיא הוספה מהרמב"ם. א"כ מנ"ל להוסיף זאת. ואם הוא מסביר לתלות הל"ת והעשה בהדדי, הרי מהירוש' שנסתפק לענין זורע בתוך הבית שמענין שאינם תלויים זב"ה, ועכ"פ מידי ספק לא יצא. ובאמת גם אילו הי' מפורש באיזה מקום שהוא שעציץ שאיננו מותר בשביעית ג"כ אין ראוי, כמו שכ' הוא עצמו להלן מזה שאין לדמות גזירות חכמים להדדי, ושמא בשביעית לא מצאו לנכון לגזור בשאיננו אטו נקוב, ומ"כ בנקוב הוא מה"ת. ופשטות הברייתא דגיטין הנ"ל, חייב במעשר ובשביעית" משמע שתרוייהו בחדא גונא מיירי וכשם שלמעלה היז חייב מה"ת, כמו כן לענין שביעית.

בו איסור נטיעה לענין ערלה, דבערלה לאו באיסורא תליא מילתא, אלא דבכל כה"ג לא הוי כנטיעה חדשה שנתחיל למנות בו שנות ערלה, דמכיון שיכול לחיות ע"י עפרו הוי כנטיעה ישנה לענין זה, ומנינן שנות ערלה מזמן הנטיעה הראשונה, אבל לומר דאין זו נחשבת לנטיעה כלל, ואפילו איסור דרבנן לא יהא בו ולהתיר לעשות כן לכתחילה בשביעית, אתמהה. וכן מבואר בפסקי דינים להגאון המקובל רבי נפתלי הירץ זצ"ל אב"ד יפו הנדפס בחוברת שערי ציון תרצ"ח בשאלה ה' דמבואר דעתו דאפילו אחר המכירה, תיעשה השתילה מחדש ע"י נכרים, ותו לא נזידי.